

טומאה וטהרה בגויים ובעדיקים

ראשי פרקים

פתיחה
פסיקת הלכה מן האגדות
טומאת גויים
הדיון בראיות השונות
פסיקת ההלכה
טומאת צדיקים
הדיון בראיות השונות
פסיקת ההלכה
סיכום

פתיחה

בגמ' ביבמות (ס ע"ב – סא ע"א) מובאת ברייתא ביחס לטומאת גויים:

תניא: וכן היה רשב"י אומר, קברי עובדי כוכבים אינן מטמאין באהל, שנאמר (יחזקאל לה, לא):
"נֶאֱתַן צֹאנִי צֹאן מִרְעִיתִי אֶדָם אֶתָּם" – אתם קרויין אדם ואין העובדי כוכבים קרויין אדם.

ומבאר רש"י: "וגבי טומאת אהל כתיב (במדבר יט, יד): 'אֶדָם פִּי יָמוֹת כְּאֵהָל'". בהמשך הגמ' מסביר רבינא שאמנם מועטו הגויים מטומאת אוהל – אך מטומאת מגע ומשא לא מועטו. הגמ' בב"מ (קד ע"א) מספרת על רבה בר אבוה שפגש את אליהו בבית קברות של נוכרים ושאל אותו כמה שאלות בהלכה. בין השאר תמה עליו רבה בר אבוה:

לאו כהן הוא מר? (דאיכא למ"ד דאליהו הוא פינחס (רש"י)) מאי טעמא קאי מר בבית הקברות?

אמר ליה: לא מתני מר טהרות? ! דתניא: רשב"י אומר, קבריהן של עובדי כוכבים אינן מטמאין (כאן לא צויינה טומאת אוהל בפרט), שנאמר: "נֶאֱתַן צֹאנִי צֹאן מִרְעִיתִי אֶדָם אֶתָּם" – אתם קרויין אדם ואין עובדי כוכבים קרויין אדם!

אמר ליה: בארבעה לא מצינא, בשיתא מצינא (בארבעה סדריס אינני מצליח להיות בקי בגידסא, בשישה אצליח)? !

אמר ליה: ואמאי?

אמר ליה: דחיקא לי מילתא.

דבריה ועייליה לגן עדן [נהגו והכניסו לגן עדן]...

כדי לפסוק עפ"י דברי אליהו צריך לברר אם אפשר בכלל להסתמך על סיפור זה להלכה, שכן די ברור שסוף המעשה הוא אגדתא. התשובה לשאלה הנ"ל אינה נוגעת רק לגמ' זו, אלא קושרת אותנו למדרש אחר ביחס לטומאת צדיקים. בילקוט שמעוני (משלי. תחקמר) מופיע הסיפור על קבורתו של ר"ע:

מעשה היה בר"ע שהיה חבוש בבית האסורים ור' יהושע הגרסי היה תלמידו ומשמשו. ערב יוה"כ נפטר ממנו והלך לביתו. בא אליהו זכור לטוב ועמד על פתח ביתו, אמר ליה [אליהו דר' יהושע]: שלום עליך רבי!
אמר ליה: שלום עליך רבי ומרי!
אמר ליה: כלום אתה צריך?
אמר לו: ומי אתה?
אמר ליה: כהן אני, ובאתי להגיד לך שר"ע מת בבית האסורים.
מיד הלכו שניהם לבית האסורין ומצאו פתח שער בית האסורין פתוח ושר בית הסהר היה ישן וכל האסירים היו ישנים, והשכיבו את ר"ע על המיטה ויצאו. מיד נטפל אליהו זכור לטוב ונטלו על כתפיו, וכשראה ר' יהושע כך אמר ליה לאליהו זכור לטוב: רבי, והלא אמש אמרת לי שכהן היית, וכהן אסור לטמא למת!
אמר לו: חייך ר' יהושע בני, ח"ו, שאין טומאה בתלמידי חכמים ואף בתלמידיהם...

כפשטות, אם נקבל את הגמ' כב"מ להלכה ונכריע שאפשר להסתמך על דברי אליהו, נוכל לפסוק כך גם לגבי המדרש במשלי (א"כ נאמר כי היחס למדרש שאינו מופיע בש"ס צריך להיות שונה מהיחס למדרש שהוזכר בו).

פסיקת הלכה מן האגדות

בירושלמי חגיגה (פ"א ה"ח) מובאת דעת ר' זעירה בשם שמואל: "אין מורין לא מן ההלכות (משניות) ולא מן האגדות ולא מן התוספות (ברייתות) אלא מן התלמוד", ומסביר המהר"ל כבאר הגולה (הבאר השישי, עמ' קלה) שכיון שדברי האגדות, כמו המשניות, לא נתבררו ע"י קושיות ותירוצים – לא פוסקים הלכה מהם אלא מן התלמוד בלבד.

רב שרירא גאון (אוצר הגאונים – הפירושים, חגיגה יד ע"א) כתב ביחס לאגדות ש"אומדנא נינהו... לכן אין סומכין על אגדה, ואמרו אין למדין מן האגדות", ומשמע מדבריו שהוא מתייחס למימרא מהירושלמי שהובאה לעיל ומקבל אותה להלכה. אמנם, רב האי גאון הסביר (שם) שיש לחלק בין מה שנקבע בתלמוד לבין מה שלא נקבע בו: "כל מה שנקבע בתלמוד מתווד הוא ממה שלא נקבע בו", ולפי"ז נצטרך לחלק בין שני המדרשים שע"מם פתחנו, וכאמור; אך מדבריו בהמשך משמע שהוא מדבר על האגדות הסתומות, שאינן נשמעות הגיוניות: "אבל כל הקבוע בתלמוד שאנו מצווים להסיר שיבושו – יש לנו לעשות כן", וכך משמע גם מהמשך דברי רב שרירא גאון שהבאנו לעיל: "והנכון מהם – מה שנתחזק מן השכל ומן המקרא – נקבל מהם". א"כ, אין כעיה לפסוק מהמדרשים שהובאו לעיל ואדרכא – יש בהם אף עדיפות מסויימת מכיון שהם מספרים על מעשה שהיה, וכידוע – "מעשה רב".

וכך כתב החכמת שלמה (ארי"ה שי"א, א): "ואף דאין למידין הלכה מפי מדרש, היינו רק היכי שדרש המדרש כן דרך הלכה או דרש ולא עפ"י מעשה; אבל היכי שהווי מעשה ממש ואין מוכח בש"ס להיפוך – ודאי למידין ממנו הדין, כיון שמפורש ביה דהורה כן הלכה למעשה".

עפ"י כל הנ"ל נראה שאפשר לפסוק הלכה ממדרשים אלו, וכך עולה מדברי הראשונים, שהתייחסו לגמ' בב"מ כמקור לפסיקת הלכה ביחס לדין טומאת גויים. אמנם, האשכול (ח"ב נב, עמ' 175) כתב ביחס למדרש במשלי ש"אין סומכין על הלכות שבמדרשים אם לא נראה שנתקבלו לבעלי תלמוד" – אך מדברי שאר הראשונים (או לפחות חלקם) משמע שלא ראו לחלק חילוק זה בין המדרשים¹.

טומאת גויים

הדין בראיות השונות

ר"ת (תוס' בי"מ שם, ד"ה 'מהר) טען שרשב"ג חולק על רשב"י וסובר שקברי גויים מטמאים – וכך אכן עולה מדברי רשב"ג (אהלות פ"ח מ"ז)² ביחס למדורות של גויים (מקום שדרו שם גויים), שמקומות אלו טמאים משום שהגויים קוברים שם את נפליהם; א"כ משמע שגויים מטמאים באוהל, וקי"ל דכל מקום ששנה רשב"ג כמשנתנו – הלכה כמותו. עוד טען ר"ת (יבמות שם, ד"ה 'אין) שגם ר"מ חולק על רשב"י, שהרי דרש (ע"ז ג ע"א): "אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אִתָּם הָאָדָם וְחַי קָהָם" (ויקרא י"ח, ה)... שאפילו עובד כוכבים ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול" – וא"כ לדעתו משמעות המילה "אדם" כוללת גם גויים.

ראיות נוספות כנגד פסיקת ההלכה כרשב"י הובאו מהגמ' במו"ק (ה ע"א), המוכיחה שאחרי מלחמת גוג ומגוג יציינו את הקברים – וציון קבר נעשה רק בשביל טומאת אוהל, וא"כ גויים מטמאים באוהל. גם ביחס לכהונתו של אליהו יש להסתפק, שכן מובא בתנא דבי אליהו רבה (יח, ד"ה 'פעם אחת הדי) שאליהו העיד כי הוא מבני בניה של רחל – וא"כ לא היה כהן, ובעצם רק דחה את רבה בר אבוחה והסתמך על טעם אחר.

הרמב"ן (יבמות סא ע"א, ד"ה 'זא) השיב על הוכחת ר"ת מהמשנה באהלות, שאין זה כלל מוחלט שהלכה כרשב"ג, ואף אפשר להסביר את המשנה כמתייחסת לטומאת מגע ומשא – דכיון שלא קברו את הנפלים בעומק, יש חשש שכשייכנס לתוך החדר שגרו בו הגויים יסיט את העפר ויטמא במגע או במשא. ביחס לדעת ר"מ טען הרמב"ן, שאף אם נאמר שר"מ חולק על רשב"י – בכ"ז נפסוק כרשב"י משום מעשה דאליהו, אך הוסיף שאפשר לומר שהם כלל לא חלוקים, כיון שביחס לפסוקים של ברכה אין לחלק בין ישראל לגויים כמשמעות המילה "אדם". את הגמ' במו"ק הסביר הרמב"ן, שאפשר שלעתיד לבוא יציינו

1 הדיון בפסיקת הלכה ממדרש הינו רחב ועמוק ולא רציתי להאריך בו. הסתמכתי על דברי החכמת שלמה שחילק בין מעשה ממש לדרשה בעלמא, כיון שהראשונים שדנו בסוגיא זו הביאו סיפורים אלו כמקורות אפשריים לפסיקת ההלכה ומכח שלא ראו בכך כל בעיה. להרחבה נוספת בנושא זה ניתן לעיין באנציקלופדיה תלמודית, ערך 'אגדה'.

2 בגירסת המשנה שלפנינו מובא דין זה בסתמא, אך הראשונים מצטטים אותו בשם רשב"ג; ועיין שם מ"ט.

קברים למרות שהם מטמאים רק במגע ומשא כדי להרבות טהרה בישראל, או שהציון ייעשה אמנם משום טומאת אוהל – אך מחשש שישראל נהרג שם. עוד אפשר לענות על טענתו האחרונה של ר"ת שהסתפק אם אליהו היה כהן, שאף אם נניח שלא היה כהן – הרי שמעצם תשובתו ניתן ללמוד מהי ההלכה, מה גם שמהמדרש במשלי מוכח שהיה כהן, שהרי בפתח דבריו לר' יהושע הגרסי הציג את עצמו ככזה.

פסיקת ההלכה

בראשונים ישנן שלוש שיטות מרכזיות ביחס לטומאת גוי:

- א. שיטת ר"ת – גויים מטמאים במגע ומשא ובטומאת אוהל.
- ב. שיטת הרמב"ם (טומאת מת פ"א הי"ב-ה"ג), הרמב"ן וראשונים נוספים – גויים מטמאים במגע ומשא בלבד.
- ג. שיטת היראים (שכ"ב) – גויים אינם מטמאים כלל, או מטמאים במגע ומשא רק כנבלה (שאינן הכהן מוזהר על טומאתה).

ר"ת טען שתשובת אליהו לא היתה רצינית אלא שהוא דחה את רבה בר אבוה בדברים, כאשר הסיבה האמיתית לכך שאלהו הרשה לעצמו להיות בבית הקברות היתה משום שלרוב ארונות הקבורה יש רווח של טפח בין המת לכיסוי הארון ולדפנותיו, ולכן הטומאה אינה יוצאת החוצה. ר"ת הוכיח מהמדרש במשלי שהוזכר לעיל שדרכו של אליהו היא לדחות בדברים את השואל אותו – כי לדעתו עיקר הטעם שאלהו נתעסק בקבורתו של ר"ע הוא משום שהיה מת מצוה, שהרי הרומאים לא היו מניחים לקבורו, ולא משום שאין צדיקים מטמאים. על כן סיכם ר"ת שהלכה כרשב"ג הסובר שגויים מטמאים בכל הטומאות.

בשיטת ר"ת הלכו הסמ"ג (לארין רלה, ד"ה יב'פוק'), הסמ"ק (יום שני פט, עמ' מט) והמרדכי בב"מ (תב) – וכדבריהם משמע מהירושלמי סנהדרין (פ"א ה"ב), המסביר שחזקיה עיבר את השנה כדי שיוכלו לעשות פסח בטהרה משום שגולגלתו של ארנן היבوسی נמצאה תחת המזבח וכולם נטמאו מגולגלתו – וא"כ משמע שגויים מטמאים באוהל. התוס' בסנהדרין (יב ע"א, ד"ה ישיב'ר) הביאו את הירושלמי הזה, ונראה שהם מקבלים את דבריו שגויים מטמאים באוהל³.

הרמב"ן השיג על דברי ר"ת, שח"ו לומר שאלהו דחה את רבה בר אבוה בדברים – שא"כ היה נתן מכשול לפני עיוור ומורה בתורה שלא כהלכה, ועוד – שהיה פורץ גדרן של חכמים שגורו על ארונות שיטמאו. לדעתו הלכה כרשב"י משום מעשה רב של אליהו, וכן מוכח מהגמרא בכריתות (ו ע"ב) הסותמת כדברי רשב"י שאין הגויים קרויים "אדם".

כשיטת הרמב"ן פסקו הרשב"א (יבמות שם, ד"ה יוש חולקין), הריטב"א (יבמות שם, ד"ה יזכן יהיה), המאירי (יבמות שם, ד"ה יאחר שכן) והאשכול (שם נג, עמ' 180), ובהגהות מיימוניות (אבל פ"ג ה"ג, אות ב) מובא שכן פסקו התוס' בפסחים בשם ריצב"א וראבי"ה, וכן פסק הנימו"י בב"מ (פט ע"ב בדפי הר"ף, ד"ה אשכחיה)⁴.

3 הראש בב"מ (פ"ט, מז) הביא רק את שיטת ר"ת, ובתשובתו (ל, א) הוא מסכם שהמחמיר תבוא עליו ברכה.

4 הר"ח בע"ז (לט ע"א) כתב שקברי גויים מטמאים באוהל, אך מדברי האשכול (שם) משמע שגירסתו היתה הפוכה – "קברי גוים אין מטמאין באהל".

היראים פסק כרשב"י – אך בניגוד לדברי רבינא, הכריע ממעשה אליהו שגוי לא מטמא במגע ומשא, או מטמא כנבלה⁵.

טומאת צדיקים

הדיון בראיות השונות

הריטב"א (מגילה ג ע"ב, ד"ה יודין) סובר שצדיקים מטמאים, וכראייה לכך הוא מביא את הירושלמי שהתיר להיטמא לרבי כשנפטר רק משום כבוד נשיא ולא משום שצדיקים אינם מטמאים.

בבבלי (כתובות קג ע"ב) מובאת מימרא בשם ר' חייא: "אותו היום שמת רבי בטלה קדושה". ניתן להסביר מימרא זו על דרך המשפטים שנאמרו בסוף מסכת סוטה (פ"ט מט"ו), היינו – שלאחר שנפטר רבי בטלה הקדושה מן העולם, שכן רבי נקרא 'רבנו הקדוש' על שום שנהג קדושה יתירה בעצמו, וכשנפטר – בטלה קדושה; ואף ששם לא קבעה המשנה ש"משמת רבי בטלה קדושה", אלא "בטלה ענוה ויראת חטא" – כתבו התוס' (שם, ד"ה 'אותו') שקדושה בכלל. אמנם, ראשונים אחרים הסבירו שבטלה קדושת כהונה, כלומר שמותר היה לכהנים להיטמא – אך מהירושלמי הנ"ל עולה (וכן הסביר הנימוק"י) שהטעם הוא משום כבוד הנשיא, הנחשב כמת מצוה שעל כולם מוטל לקבורו. הר"ר חיים כהן (המובא בתוס' שם) הוסיף, שאם היה נוכח בזמן פטירת ר"ת – היה נטמא לו; ודאי שהר"ר חיים כהן לא היה סומך על הסיפור המובא במדרש למשלי שצדיקים אינם מטמאים אם ר"ת עצמו פסק כנגדו – אלא שטעמו היה משום שסבר כי חובה זו שכולם יעסקו בקבורה אינה דווקא בנשיא אלא אף בגדול הדור (כ"י יוד שער, ד"ה 'ואתוהו מת מצוה').

לכאורה מוכח מגמ' זו שצדיקים מטמאים, שהרי היה צורך בהיתר מיוחד כדי שכהנים יוכלו להיטמא לרבי; אלא שגם הרמב"ן כתב דין זה להלכה בתורת האדם (מהדורת הרב שעוועל, כתבי רמב"ן ח"ב, עמ' לו) – על אף שהוא עצמו סובר שצדיקים אינם מטמאים. נראה לומר, אפוא, שכוונת הגמ' היתה ללמד את הדין הכללי שכהנים צריכים להיטמא לנשיא, כל נשיא, ולא להתייחס ספציפית לרבי; ולכן הגדירו הראשונים טומאה זאת כטומאה למת מצוה – למרות שמצד האמת לא נטמא איש בפועל, כיון שצדיקים אינם מטמאים.

הרב עובדיה יוסף טוען בתשובה (יהודי ח"ד, נח), שאף אם נוכל לסמוך על המדרש במשלי – בכל זאת כל ההיתר יהיה דווקא לשעת הקבורה, כמו ההיתר שהיה אצל רבי עקיבא; אך להשתטח על קברי צדיקים – לא הותר. ברם, נראה לומר שאין הכוונה שהותר להיטמא לצדיקים בשעת הקבורה, אלא שהוגדר כי אין הם מטמאים כלל – וממילא אין לחלק בין שעת הקבורה לבין השתטחות על הקבר.

5 כך כתב הנימוק"י (שם) בשם הר"ן בדעת היראים (ולפי"ז אפשר לומר כי קיבל את דברי רבינא שגויים מטמאים במגע ובמשא, אלא שהבין כי טומאה זו אינה טומאת נפש), וכך גם אפשר להבין מדברי אליהו שלא אמר שגויים אינם מטמאים באוהל אלא שאינם מטמאים כלל – ונראה שהתכוון כי אין הם מטמאים טומאת נפש אלא טומאת נבלה.

הרב עובדיה מביא ראיות נוספות מהגמ' לכך שצדיקים מטמאים. הראייה הראשונה היא מב"ב נח ע"א, שם מספרת הגמרא כי ר' בנאה היה נוהג לציין מערות קבורה, ובין השאר הגיע גם למערת המכפלה ורצה לציינה. הרשב"ם (שם, ד"ה יזבי בנאה) והריטב"א (שם, ד"ה יז' בנאה) הסבירו שהציון נעשה משום טומאה, וא"כ מוכח שצדיקים מטמאים. ראייתו השנייה היא מנושאי ארונו של יוסף במדבר שנטמאו, ומכך נלמד דין העוסק במצוה פטור מן המצוה (סוכה כה ע"ב).

את ראייתו מהגמ' בב"ב ניתן לדחות עפ"י הסברו של היעב"ץ (שם), שמטרת ציון הקברים היתה כדי שיתפללו באותם מקומות⁶.

אכן, ראייתו השנייה חזקה, כיון שאף אם נסבור כהחולקים על הדעה שטומאת אותם אנשים נבעה ממת מצוה – הרי סו"ס הגמ' בפסחים (סו ע"א) למדה מכך שמשוה הכניס את עצמות יוסף למחיצתו כי מותר להכניס מת למחנה לוי, וא"כ מוכח שיוסף מטמא אף שהיה צדיק; ועפ"י דברי המהרש"ל שהבאנו לעיל, שאי אפשר ללמוד ממדרש אם הוא סותר את התלמוד, נצטרך לומר שא"א להסתמך על המדרש במשלי ולפסוק שאין צדיקים מטמאים.

בדוחק ניתן לומר, שיש לחלק בין מתים של חוץ לארץ למתי ארץ ישראל עפ"י הגמ' בכתובות (ק"א ע"א): "אמר ר' אלעזר, מתים שבחוץ לארץ אינם חיים". הגמ' מעירה שצדיקים חיים ע"י גילגול (שמתגלגלים עצמותיהם לארץ ישראל), ומסביר אביי שכדי שלא יהיה להם צער – מחילות נעשות להם בקרקע. ביחס ליוסף מדיגישה שם הגמ':

"וישבע יוסף את בני ישראל" (בראשית נ, כה) וגו', אמר ר' חנינא: דברים בגו. יודע היה יוסף בעצמו שצדיק גמור היה, ואם מתים שבחוצה לארץ חיים – למה הטריח את אחיו ארבע מאות פרסה? – שמא לא יזכה למחילות.

– וא"כ יצטרך להגיע לא"י בגילגול. רש"י (שם, ד"ה ע"י גלגול) הסביר, שגילגול היינו "מתגלגלים העצמות עד א"י וחיון שם", כלומר – עד א"י העצמות נחשבות מתות, כיון שרוח הטומאה שולטת שם והן אינן יכולות לחזור לתחייה, אך כשהעצמות מגיעות לא"י הן יכולות לחזור לתחייה⁷; וכך היה אצל יוסף, שכל עוד היו עצמותיו בחוץ לארץ הוא נחשב מת, לפי ששרתה על עצמותיו רוח טומאה של ארץ העמים המונעת אפשרות של תחיית המתים, ומכך למדה הגמ' שטמא מת, ואף מת עצמו, מותר במחנה לוי; אך כשהגיע יוסף לארץ לא שרתה על עצמותיו רוח הטומאה של ארץ העמים והן יכלו לחזור לתחייה, ומכיון שהיה צדיק – קידש את עצמותיו שלא תשלוט בהם רוח טומאה שבא"י.

6 יש להעיר כי לא ברור עד כמה אפשר לפסוק ממדרש זה הלכה, שכן ברור שזהו מדרש שא"א להבינו כפשוטו, והרי"ף בתשובה (שיג) כתב שכל זה היה בחלום; ופה ודאי שייכים דברי המהר"ל לעיל שאין לפסוק מהאגדות שלא נתבררו ע"י קושיות ותירוצים.

7 המהרש"א שם מסביר שארץ ישראל נקראת ארץ החיים והיא מכוונת כנגד ארץ החיים שלמעלה – אליה הנשמות יורדות, משם הן עולות למקומן בשעת המיתה, ולשם הן יורדות שוב בעת התחייה; ואף אם יוסף לא היה זקוק לזכותה של ארץ ישראל כשעת מיתתו כדי שנשמתו תעלה לארץ החיים (כמו שכתב שם רש"י ד"ה 'שצדיק גמור היה') – לעת התחייה חשש שיודקק לכך, ולכן רצה שעצמותיו יובאו לארץ.

פסיקת ההלכה

בפשטות נראה, שהנוקטים כר"ת יסברו שאין לסמוך על המעשה המוכא במדרש למשלי, ואם אליהו דחה את רבה בר אבנה – כנראה שדחה גם את ר' יהושע, כמו שכתב ר"ת; אך לחולקים על ר"ת יש לברר אם פסקו את המעשה המוכא במדרש במשלי, ואם לא – מדוע חילקו בין הסיפורים, שהרי שניהם "מעשה רב" של אליהו.

מטענותיו של הרמב"ן כנגד ר"ת לעיל, שלא יכול להיות שאלהו ידחה את רבה בר אבנה בדברים, משמע שהוא הדין ביחס לטומאת צדיקים – שהרי גם שם יהיה מורה שלא כהלכה; וכך כתב הרמב"ן בפירושו לתורה (במדבר יט. ב ד"ה זאת חוקת התורה), שצדיקים אינם מטמאים. הרשב"א שם כתב כדברי הרמב"ן, וא"כ משמע שגם הוא יסבור שצדיקים אינם מטמאים – וכך הבין בדעתם הרב עובדיה יוסף (שם). גם ספר החינוך (רטג) כתב שצדיקים אינם מטמאים.

המאירי ביבמות (ש) סובר כרמב"ן – אך הוא השמיט את הטענה ביחס להוראה שלא כהלכה שיכולה להכשיל את השומעים, והביא רק את הדחייה שלא מסתבר כי אליהו היה פורץ גדרן של חכמים שגזרו על ארונות שיטמאו שמה אין בהם טפח. ייתכן, אם כן, שהמאירי יסבור כי אפשר לומר שאלהו דחה בדברים את ר' יהושע הגרסי במדרש למשלי. ישנם ראשונים שפסקו כי גוי לא מטמא באוהל, אך מצד שני פסקו שצדיקים מטמאים – וצריך לברר מדוע ראו לחלק בין הסיפורים. הריטב"א במגילה (ג ע"ב) כתב מפורשות כי הסיבה לכך שהתירו להיטמא לרבי בשעת מיתתו היתה משום שהיה נשיא ולא משום שצדיקים אינם מטמאים, ואף לדעתו אליהו רק דחה בדברים את ר' יהושע הגרסי בסיפור עם ר"ע. הריטב"א לא ביאר כיצד הוא מחלק בין המדרשים; ביבמות (ש) הוא כותב שפירש את הסיפור של אליהו כב"מ בארוכה – אך לא זכינו לפירושו לדפים אלו. האשכול (שם נב, עמ' 174-175) פסק גם הוא שצדיקים מטמאים, וכבר הבאנו לעיל את דבריו שיש לחלק בין מדרש שהובא בתלמוד למדרש שלא הובא בו.

הרמב"ם לא פסק בצורה מפורשת לגבי טומאת צדיקים, אך בהלכות ביאת מקדש (פ"ג ה"ד) כתב שמוכח כי טמא מת, ואף מת עצמו, מותר להיכנס למחנה לזיה מכך שהכניסו את עצמות יוסף למחנה לזיה – וא"כ נראה יותר שהוא סובר כי צדיקים מטמאים.

עכ"פ, נראה שהסיבה לחילוק בין המדרשים לדעת הרמב"ם אינה אותה סיבה שציין האשכול (או לפחות לא רק היא). בהלכות טומאת מת (פ"א ה"ג) לא כתב הרמב"ם שגויים אינם מטמאים מכוח דרשת רשב"י "אתם קרויין אדם ואין העובדי כוכבים קרויין אדם", אלא כתב: "ודבר זה קבלה הוא, והרי הוא אומר במלחמת מדין (במדבר לא, יט) 'כל נִגַע בְּחַלְלֵי' ולא הזכיר שם אהל" – וקשה מדוע לא כתב הרמב"ם את הטעם שהובא בגמ'.⁷

בעל סדרי טהרות (אהלות ב ע"ב) מסביר שהרמב"ם פסק למסקנה את רבינא, לפיו עיקר הדיוק הוא מפרשת מדין, כפי שמבררת שם הגמרא; אלא שדיוק זה לא היה מספיק אילו לא היה גם את הדיוק של רשב"י "אָדָם פִּי יָמוֹת בְּאֵהָל" – אתם קרויין אדם. נמצא, שטעמו של הרמב"ם לא נובע ממעשה דאליהו (ודלא כהסבר הכס"מ שם), ואין שום בעיה שיפסוק כי צדיקים מטמאים.⁸

8 ואף שמדבריו בתשובה (פאר הודו, נז) עולה שתשובת אליהו היתה רצינית – בכל זאת אין הכרח לומר שהוא פוסק כמותו.

השו"ע (יו"ד שעב, ב) פסק כי נכון שכהן ייזהר מלילך על קברי עכו"ם, ומדבריו עולה שמדינא מותר אלא שיש לחוש לדעת המחמירים. לכאורה הוא הדין בצדיקים שמדינא אינם מטמאים – שהרי בכ"י ביאר מרן שטעמו להתיר מדינא הוא ממעשה דאליהו, וכך הבין גם ברמב"ם; אלא שראינו שאפשר לחלק בין המעשים כדברי האשכול, וכבר מצינו שגם הריטב"א חילק ביניהם.

סיכום

שני המדרשים מלמדים על דיני הטומאה מתוך "מעשה רב" של אליהו. הראשונים תלו בד"כ את המדרשים זה בזה – אם כדי להוכיח שדברי אליהו היו דחיייה בעלמא (ר"ת), ואם לאידך גיסא, כפי שמשמע מהרמב"ן שהשווה בין המדרשים בנוגע לפסיקת ההלכה שגם צדיקים אינם מטמאים.

ראינו גם ראשונים שחילקו בין המדרשים, ופסקו את המדרש שמופיע בכ"מ ולא את המדרש במשלי.

הראשונים שהלכו בעקבות ר"ת יסברו שא"א לפסוק את המדרש במשלי, ובנוסף אליהם יש ראשונים שפסקו כרשב"י ביחס לטומאת גויים אך לא פסקו הלכה ממעשהו של אליהו ביחס לטומאת צדיקים. א"כ, אף אם ביחס לטומאת גויים כתב השו"ע שיש להחמיר ואין זה דין גמור, הרי שלגבי טומאת צדיקים נראה שיש סברא חזקה לומר כי השו"ע יסבור שצדיקים מטמאים מדינא, ויש למחות ביד המקילים.

כך גם חילק הרב גאנצפריד בקיצור שולחן ערוך, שביחס לטומאת גויים כתב רק שיש להחמיר (ור"כ) – אך ביחס לטומאת צדיקים כתב (שם.ה) שיש למחות ביד המקילים ללכת על קברי צדיקים, וטעות היא בידם. עכ"פ, נראה בכל זאת שא"א לרחות שיטה זו על הסף, ואולי יהיה אפשר לסמוך עליה בשעת הדחק (בפרט אם ניתן לצרף לסברא זו סברות נוספות).

~

ברצוני להוסיף שתי הערות לגבי טומאת גויים:

א. מלשון השו"ע משמע, שהחומרא להימנע מלהיטמא לגויים היא רק ביחס להליכה על קברי העכו"ם, אך ללכת לצידם בתוך ד' אמות אין צריך להחמיר; דכיון שכל המניעה לעבור מעל קברי גויים היא רק חומרא – לא החמירו אלא בטומאה דאורייתא ולא בטומאה דרבנן, שגזרו שמת תופס ארבע אמות סביב קברו. כך משמע קצת מדברי הישועות מלכו (יו"ד ע): "ואין לנו להוסיף על חומרת הש"ע שלא לילך על קברי עכו"ם שזה טומאה מדאורייתא" (דבריו שם הם ביחס לסוף טומאה לצאת, אך אפשר ללמוד מכך גם לענייננו). בפתחי תשובה (יו"ד שעא, סק"ג) מובא בשם ספר חומות ירושלים שדן בזה ונשאר בצ"ע, ולכאורה לפי הנ"ל יש מקום להקל בזה.

ב. בטומאת אוהל ישנם כמה מצבים: בד"כ אוהל מטמא בהמשכה, כלומר כשהאדם והמת נמצאים תחת אוהל אחד והאוהל ממשיך את הטומאה מהמת לאדם. ברם, קיימת גם

טומאה רצוצה, כאשר אין בין המת לדבר המאהיל עליו גובה טפח, שאז הטומאה בוקעת ועולה עד הרקיע וכל מה שיהיה כנגד הטומאה, ואף במרחק גדול מאוד, ייטמא. הרמב"ם בפ"ב מהלכות טומאת מת (ה"א)⁹ כותב:

היה האהל פחות מרום טפח, או פחות מטפח על טפח אע"פ שהוא גבוה כמה טפחים (כלומר, לדעת הרמב"ם אף אם אין בחלל שמעל הטומאה אורך ורוחב של טפח, כגון שהטומאה נמצאת בין שני עמודים. אף שבגובה יש טפח – נחשבת הטומאה כטומאה רצוצה) – הכלים שבצד הטומאה טהורים, וכלים שלמעלה מאהל זה כל שכנגד הטומאה – טמא, מפני שהאהילו על הטומאה, ואין שם אהל לחוץ בפני הטומאה, שכל פחות מרום טפח – כנגיעה הוא חשוב.

נמצא, שלדעת הרמב"ם הנטמא בטומאה רצוצה נחשב כנוגע. עפ"ז כותב הישועות מלכו (יו"ד סח-טט) שגם גוי יטמא בטומאה זו, והכהנים יהיו אסורים להיטמא בכך – שהרי לדעת הרמב"ם ורוב הראשונים גם גוי מטמא במגע ומשא.

אפשר להבין כך גם בדעת הגר"א, שכתב (אדרת אליהו במדבר י"ט, ח) על דרשת הגמ' בניזיר (נד"ע א) "או קְקָר" (במדבר שם) – אמר ריש לקיש: זה קבר שלפני הדיבור" כי מכך נלמד שהנוגע בקבר של גוי כנגד המת – טמא משום טומאה בוקעת ועולה; אמנם, אפשר גם להבין שרק הנוגע בקבר נטמא מריבוי זה ולא המאהיל, אך צריך להבין מהי הסיבה לחילוק. ניתן להתווכח עם סברת הישועות מלכו ולומר שכל דין טומאה רצוצה שייך רק במצב שיש טומאת אוהל, אך כשאין כלל טומאה כזו אין גם דין של טומאה רצוצה – וכך כתב הסדרי טהרות (אהלות ד"ב) על דברי הגר"א; אך בכ"ז נראה דכיון שמצינו שגוי מטמא טומאת נפש שהכהנים מוזהרים עליה, ולא רק כטומאת נבלה – א"כ יש כאן סוג של טומאה השייכת בכנ"א, וגם אם אין טומאת אוהל – קיימת טומאה רצוצה.